

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 01.09.2024

Kabul / Accepted: 23.02.2025

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1541617

**GELENEĞİN SÖZÜ - YAZARIN SÖZÜ: FARKLAR,
AYNILIKLAR, BİR ARADALIKLAR**

Füsun ÖZKAYA*

Öz

Bu çalışmada *gelenek* kavramı, büyük ölçüde *sözlü kültürle* özdeşleştirilirken *yazarın sözü*, *yazılı kültür* bağlamında ele alınmaktadır. Araştırmanın amacı *gelenek*, *söz*, *yazar* ve *yazı* kavramlarının birbiriyle nasıl etkileşime girdiğini keşfetmektir. Fakat her şeyden önce tüm bu kavramların, toplumsal ilişkiler ve imgelerle nasıl şekillendiği ve bunların dil aracılığıyla nasıl ifade bulduğu göz önüne alınmaktadır. Sözlü gelenekleri anlamak isteyenlerin öncelikle sözlü kültürlerin konuşmaya yönelik tutumunu kavraması gerekmektedir. Çünkü bu tutum, yazılı kültürlerin mesajları kaydetme anlayışından farklıdır. Her geleneğin kendine özgü bir toplumsal görünümü bulunmaktadır ve bunun incelenmesi, uygarlığın toplumsal hayat üzerindeki etkilerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Yazı ve söz formlarının toplumsal gerçekliğin inşasındaki rolünü anlamaya çalıştığımızda dilin ve kelime dağarcığının yetersizliği gibi sorunlarla karşılaşırız. Bu da tarih boyunca sözlü kültürlerle karşılık gelen yazılı metinlerin toplumsal yapıları nasıl şekillendirdiğini anlamayı gerekli kılmaktadır. Yazı ve sözün birbirine özgü doğalarını ortaya koymak ve bu birliği yeniden değerlendirmek dil ile düşüncenin nasıl bir arada çalıştığını anlamamıza yardımcı olur. Yazar, yazı aracılığıyla yalnızca bir gerçekliği kaydetmekle kalmaz aynı zamanda bu gerçekliği anlamını kazandığı sözlü toplumsal bağlamdan da ayırarak farklı bir koda dönüştürür. Sözlü metinler, genellikle parçalı yapıları ve izleyiciyle kurdukları yakın ilişkiyle karakterize edilirken yazılı metinler daha bütünleşik yapıları ve okuyucuyla kurdukları mesafeyle tanımlanır. Bununla beraber konuşma, zamanın geçici anlarını yakalayan ve onları bilgiye dönüştüren somut mekânlar yaratır. Ancak sesin ve sözlü anlatımın gücü, konuşmayı birer sanatsal performans hâline getirmesidir. Sözlü ve yazılı kodların farklı amaç ve yöntemlerle kullanılması aralarındaki farkların kesin olarak belirlenmesini zorlaştırır da asıl mesele, kendilerine ait bir *dilin* yaratıldığını görebilmektir. Söz de yazı da geçmişin mevcudiyetidir, unutmayı yaratan anıların seçici bir şekilde sahiplenilmesidir. Toplumsal bir olgu olarak aktarımdır, iletişimdir. Kökleri deneyime, duyarlılığa dayanır ve birinin bittiği yerde daima biri mevcuttur. Söz ve yazı saf bir veri değildir, biri diğerinin daha fazlası da değildir. Bu nedenle onlar, hakkında görebildiğimiz ya da bilebildiğimiz şeyler değil her şeyden önce bizim için hâline geldiği şeydir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, yazar, söz, yazı, sözlü ve yazılı kültür

* Doktora, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya/Türkiye, s.fsunozkaya@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8326-7496

THE WORD OF TRADITION - THE WORD OF THE AUTHOR: DIFFERENCES, SAMETIMES, TOGETHERNESS

Abstract

In this study, while the concept of tradition is largely identified with oral culture, the author's word is discussed in the context of written culture. The aim of the research is to discover how the concepts of tradition, word, author and writing interact with each other. But first of all, it is taken into consideration how social relations are shaped by images and how they are expressed through language. Those who want to understand oral traditions must first understand the attitude of oral cultures towards speech. Because this attitude is different from the understanding of recording messages in written cultures. Each tradition has its own social outlook, and its examination plays an important role in understanding the effects of civilization on social life. When we try to understand the role of written and spoken forms in the construction of social reality, we encounter problems such as the inadequacy of language and vocabulary. This necessitates understanding how written texts corresponding to oral cultures have shaped social structures throughout history. Revealing the unique nature of writing and speech and re-evaluating this unity helps us understand how language and thought work together. The author not only records a reality through writing, but also transforms this reality into a different code by separating it from the verbal social context in which it gains its meaning. While oral texts are generally characterized by their fragmented structure and the close relationship they establish with the audience, written texts are defined by their more integrated structure and the distance they establish with the reader. However, speech creates concrete spaces that capture fleeting moments of time and transform them into knowledge. However, the power of voice and verbal expression is that they turn speech into artistic performance. Although the use of verbal and written codes for different purposes and methods makes it difficult to determine the differences between them, the main point is to see that a language of their own has been created. Both speech and writing are the presence of the past, the selective appropriation of memories that creates forgetting. As a social phenomenon, it is transmission and communication. Its roots are based on experience, sensitivity, and where one ends, there is always another. Word and writing are not pure data, one is not more than the other. They are therefore not what we can see or know about, but what it has become for us in the first place.

Keywords: Tradition, author, word, writing, oral and written culture

Giriş

Söz ile yazı arasındaki ilişki tarih boyunca çeşitli açılardan incelenmiş ve pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Bu iki iletişim ve anlatı(m) biçiminin zaman içinde birbiriyle rekabet ettiği ya da birbirine üstün geldiği farklı dönemler yaşanmıştır. Edebiyatın neredeyse tamamı, yazılı iletişim biçiminin sonucu olarak nitelendirilmesinden dolayı, yazının güçlü bir araç olarak görülmesi yaygındır. Fakat buna karşılık yapısalcı düşünürler, dilin sözlü boyutuna vurgu yaparak konuşma dilinin birincil önemini savunmuştur. Bloomfield, *Language* adlı eserinde yazının dilin kendisi olmadığını, sadece dilin görünür işaretlerle kaydedilmesini sağlayan bir araç olduğunu belirtmiştir (1964: 37). Bu yaklaşım, yazının sadece konuşulan dili temsil eden bir araç olarak görülmesine yol açmıştır. Bununla beraber Chomsky'nin *üretici dil teorisi*; dilin soyut bir sistem olarak, dil araştırmalarında temel referans noktası hâline gelen yazılı bir standarda dönüştüğünü ortaya koymuştur. Ancak bu yaklaşıma tepki olarak *toplumdilbilimciler*, dilin hem yazılı hem de sözlü yönlerinin geçerliliğini vurgulayarak dilin bağlam içinde nasıl kullanıldığını incelemenin önemini savunmuştur. Bu bakış açısı farklı kültürlerde dilin yapısını ve kullanımını anlamaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilmiştir. Bu perspektiften bakıldığında iki ayrı iletişim sistemi olarak sözlü ve yazılı dilin varlığı kabul edilmiştir.

Söz ve yazı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda konuya yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu çalışmalarda ilk olarak sözlü, yazılı dil arasındaki *sözdizimsel* ve *pragmatik* farklar ele alınmıştır. Ardından sözlü ve yazılı sürekliliğin iki ucu olan sıradan konuşmayla akademik metinler incelenmiştir. Bu analizler de daha az kutuplaşmış iletişim türlerine odaklanan ileri çalışmalara yol açmıştır. Bu dönemde, sözlü ve yazılı kültür arasındaki ilişki genellikle dil ürünleri üzerinden değerlendirilmiştir. Jack Goody, Eric A. Havelock ve Walter J. Ong gibi araştırmacılar sözlü ve yazılı kültür arasındaki ayrımı derinlemesine incelemiştir. Onlar yazılı kültürün, insan düşüncesinin bilişsel yapısını yeniden şekillendirdiğini ve bu dönüşümün en açık örneğinin akademik söylemlerde mevcut bulunduğunu düşünmüştür. Bununla birlikte sözlü ve yazılı kültür arasındaki *ayrım teorisi*'nin savunucuları, insanların yazılı dildeki ustalıkları sayesinde bağlamdan bağımsız düşünme ve kendilerini açıkça ifade etme becerisini geliştirdiğini ileri sürmüştür.

1. Geleneğin Sözü

Sözlü geleneğin kökeni görgü tanığının ifadesinde, bir söylentide ya da mevcut farklı sözlü metinlerin karıştırılıp yeni bir mesaj oluşturmak için yeniden işlenmesinde yatmaktadır. Gelenek, nesilden nesle aktarılan mesaj olarak geçmişin olaylarını bilinçli olarak anlatmak isteyen mesajları içermez fakat sözlü edebiyatın neredeyse tamamında aktarılan tüm sözlü metinleri içerir. Bu hem geçmişe dair bilinç dışı tanıklıklar hem de belirli medeniyetin herhangi bir ifadesinin içeriğinin altında yatan dünya görüşü olacağından parçalı bir toplumun soy kütükleri gibidir. Geleneğin külliyatı, kendini açıklayan bir toplumun *kolektif hafızası*dır. Tüm bilinçli gelenekler sözlü söylemlerdir ve sözlülük yalnızca bir şeyin eksikliğini değil, gerçekliğe yönelik bir tutumu ima eder. Sözlü geleneğin doğası bir nesilden diğerine sözlü olarak aktarılan tanıklık olarak kendine özgü yapılarıyla yazılı kaynaktan farklı olan *anlatım* ve *aktarımdır*.

Her sözlü geleneğin kendine ait toplumsal yüzeyi vardır ve bu her sosyal grubun, onu açıklayan, meşrulaştıran bir geleneğin kolektif temsillerine kazınmış geçmişin eşlik ettiği kendi kimliğinin varlığını gösterir. Toplumsal bir yüzey olmadan gelenek aktarılamaz, varlık nedenini kaybeder ve temelini oluşturan kurum tarafından terk edilir. “...alışkanlıkların ve geleneklerin tekrarlanması toplumsal nedenlerin bir neticesidir, zira kolektif pratiklerin ve inançların zorunluluk niteliğine ve saygınlığına dayanır ki pratikler ve inançlar yalnızca bu sayede kolektif olma niteliğini kazanırlar” (Durkheim, 2020: 150). Koşullara bağlı olan geleneğin sözü ezoterik olmaktan çok belli bir amaca ve nesiller hâlinde ifade edilen göreceli bir kronolojiye bağlanır, *geçmiş* ile *şimdi* bağlantısını vurgular. Geleneğin sözü sıradan konuşma değil, saygı uyandırması ve sözün eyleme dönüşmesi beklenen *edimsel* veya *performatif* konuşmadır. Onun kaideleri anıtsal halklar için birer hafıza gerçeği olmakla birlikte bu toplulukların konuşma kültürü ve retorik farkındalığıyla da ilgilidir. Rousseau, *Dillerin Kökeni Üzerine* adlı eserinde sözlü ifadeyi kişiliğimizin doğrudan bir uzantısı hâline getirir. Ona göre konuşma doğal olarak etkilidir ve kendilerini etkili bir şekilde ifade etmek için retorik gibi bir tekniğe başvurmaları aslında doğuştan gelen mizaçlarını unutmuş

olmalarından kaynaklanmaktadır. Onun için sözün ötesindeki yazıysa başka gereksinimler gerektirir ve özellikle dil nitelik değiştirir. “Dili saptaması gerekirmiş gibi görünen yazı ise onu kesinlikle değiştiren bir şeydir; dilin sözcüklerini değil, düşünme biçimini değiştirir, anlatımın yerine kesinliği koyar” (2017: 22). Romantik devrim, kendiliğindenlikle samimiyet değerlerini benimsemiş ve ifadenin bireyin psikolojisinin doğrudan bir yayılımı oluşturduğu fikrini benimsemiştir. Bu noktada özellikle edebiyat; artık kodlanmış bir aracı olarak değil, aktarılan imgeler aracılığıyla yazarın iç yaşamının doğrudan tezahürü olarak algılanacaktı.

Geleneğin sözü aslında geliştirilmiş metindir. *Etnometin* olarak nitelendirilebilen bu durum, bir grubun kendisini tanımlamasına, tanımasına, öne sürmesine olanak tanıyan *kimlik* söylemidir. Bu kimlik söylemi nesiller boyu aktarılır ve kuşkusuz basit bir aktarımdan çok daha fazlasıdır. Kullanılan sözün, öykülerin ve ifadelerin oluşturulmasının dolayısıyla bir insan deneyiminin temsili işaretleri olarak tanımlanabilecek parametrelerin zaman içinde dondurulması meselesidir. Kültürel, dilsel mirasla eş anlamlı olan sözlü ve popüler gelenek, bir ülkede var olan inançları keşfedebilmemizi sağlar ki şu an içinde yaşadığımız toplumla az çok ilgilidir. Sözlü gelenek toplumun bir yansımasıdır, bireyler arasındaki sosyal ilişkilerle de eş anlamlıdır. Fakat modern iletişim araçlarının kurbanı olmakla birlikte yine onlar tarafından hikâye anlatıcısının yeri alınır. Bunun sonucunda, geleneksel bilginin ilerlemesiyle aktarımında büyük değişiklikler oluşur. Benzer şekilde sanayileşme yoluyla modernleşme, dünyanın belirli bir homojenleşmesini yaratmıştır. Bu, hepimizin aynı etkileri almamıza ve nihayetinde kültürel izolasyon ihtimalini giderek azaltsa da küreselleşme karşısında her insan kendi kültürel kimliğinin kanıtı olarak kendi geleneğini korumaya çalışmalarına da neden olmuştur. Ancak bu gelenek, tanımlanabilecek çok sayıda temsili parametre göz önüne alındığında hangi bağlamda gelişirse gelişsin aynı şekilde korunup aktarılamaz. Gelenek bir bakıma zamanın ötesinde çevresi değiştiğinde değişmeye mahkûmdur. Sözlü gelenek, her şeyden önce bizim anladığımız anlamda gelenek, yani geçmişten gelen kısmen veya tamamen korunmuş olgu, halkın kimliğinin kanıtı ve bilgiyi, alışkanlıkları, yaşam sanatını gösteren tüm geleneksel veya diğer temsillerle neyin korunması gerektiğini gösteren veridir.

“Sözlü kültür dönemleri için ‘gelenek’ kavramı, çoğunlukla söze bağımlı bir intikal ve anlatım anlayışının hâkimiyetinde şekillenir. Diğer yandan sözlü kültürlerde gelenek, düşüncenin ve pratiklerin söze dayalı/eklemlı bir biçimde ‘can verme’, ‘canlandırma’ esasına göre sürdürülür. Bu canlandırma, yinelenen ve dolayısıyla ritüelleştirilen anlatı pratiklerinin yeniden icra edilmesi anlamına gelmektedir” (İlhan, 2023: 166).

Halkın geleneğini temsil eden sözlü gelenek; karşılık geldiği bölgenin değerleri, insanı, kullanılan dili ve inancıyla ilgilidir. Daha önce sözlü olarak yazılan ve şu anda yazılı olan bir gelenek vardır. Sözlü geleneğin ürünleri halk tarafından ve onlar için yaratılmış kolektif bir sanattır. Kökenlerini anlatıcının hayal gücünden alır ve sözlü karakteri onu orijinal kılan mirasın tek sahibidir. Sözlü gelenek aslında dili ustalıklı kullananların çalışmasını temsil eder. Ancak hemen hemen her zaman yakın çevreleriyle az çok doğrudan bir ilişki içindedir. Söz dağarcığı herkes tarafından kabul edilir ve herhangi bir toplumsal kategoriye ait değildir. Bu, popüler ve sözlü geleneğin yalnızca kırsal çevrenin değil herkesin kültürünü temsil ettiği anlamına gelir ve dolaylı olarak farklı nesillerin farklı sosyal kategoriler arasında bağlantı kurulmasını mümkün kılar.

Popüler ve sözlü geleneğin aktarımı, toplumun XX. yüzyılda yaşadığı derin değişimlerden büyük ölçüde etkilenir. Bir zamanlar kırsal ortamda bulabileceğimiz geleneksel atmosferi artık yeniden yaratmak zor ve aslında sözlü geleneğin yaşıyor olması onun eskisi gibi aynı şartlarda aktarıldığı anlamına da gelmemelidir. Örneğin masalların aktarımına en elverişli yer şüphesiz ki birkaç neslin aynı çatı altında yaşadığı aile ortamıydı ki buna da günümüzde rastlamak pek olası değildir. Aynı şekilde bugün çok az kişi bir masalın tam versiyonunu anlatabilir. Fazla ayrıntıya sahip uzun versiyonların hafızayı üstlenen bireylerle aynı anda yok olduğu söylenebilir. Geniş bir masal repertuarının aktarıldığı gece buluşmaları veya komşular arasındaki toplantılar gibi birçok geleneksel ritüel bir şekilde ortadan kayboldu. Ancak hikâye anlatıcılığında artık profesyonelleşmiş, heterojen sosyo-kültürel düzeydeki bir izleyici kitlesine hitap eden bir hikâye anlatıcısının düzenlediği sayısız nöbetlerde bu anlatı bilgisini yeniden keşfetmek günümüzde hâlâ mümkündür.

Sözlü gelenekte ifadenin korunması, bir dilin aktarımı, yorumlanması önem teşkil eder. Sözlü gelenekte ifadenin korunması, bir kültürün ya da topluluğun dil, hikâye anlatımı, şarkılar, maniler

gibi sözlü öğelerini zaman içinde aktarılması ve sonraki nesillere bozulmadan iletilmesi anlamına gelir. Bu süreçte geleneksel anlatımlar, bilgi ve deneyimler, yazılı belgeler yerine sözlü yollarla nesilden nesle geçer. Sözlü gelenekte anlatıcı ile dinleyici arasındaki ilişki oldukça dinamik ve etkileşimlidir. Bu tür geleneklerde, anlatıcı hikâye veya bilgi aktarırken dinleyiciyle sürekli bir bağ kurar. Anlatıcı, sadece bir bilgi aktarıcısı değil, aynı zamanda dinleyicilerin ilgisini çekmeye çalışan, duygusal veya düşünsel tepkiler almaya çalışan bir figürdür. Sözlü anlatımda dinleyici de bir tür aktif katılımcıdır. Anlatıcı, dinleyicilerin yüz ifadelerinden veya beden dilinden gelen tepkileri gözlemler ve buna göre anlatımını şekillendirir. Dinleyici ise hikâyeye, anlatıma göre kendi duygusal veya düşünsel tepkilerini gösterir. Bu karşılıklı etkileşim, anlatımın canlı ve değişken olmasını sağlar. Sözlü gelenekler, toplumsal bağları güçlendiren bir rol oynar. Anlatıcılar, genellikle topluluğun içinde saygı duyulan kişiler olup, dinleyiciler onlara güvenerek ve içtenlikle hikâyelere katılır. Anlatıcı ile dinleyici arasındaki bu güven ilişkisi, kültürel aktarımın sağlıklı bir şekilde devam etmesini sağlar. Kısacası, sözlü gelenekte anlatıcı ve dinleyici arasındaki ilişki, bilgi paylaşımının ötesine geçer. Her iki tarafın birbirine karşılıklı etkileşim içinde olduğu öğrenme, duygusal bağ kurma ve toplumsal değerlerin yaşatılması süreçlerini içerir.

Hikâye anlatıcısının izleyiciyle aynı aileye ve sosyo-kültürel altyapıya ait olmaması anlatıcı ile izleyici arasında bir nevi sınır oluşturur. Dolayısıyla masalın, geleneğin değişimiyle toplumsal işlevinde değişiklik yaşadığı söylenebilir. Eskiden bir kişi anlatır, diğerleri dinlerdi ve hikâyeye anlatan versiyon hiçbir zaman aynı değildi. Detaylar hikâyeye her anlatıldığında farklı görünüm kazandırılır ve her seferinde farklı versiyon keşfediliyormuş izlenimi uyandırılırdı. Günümüzde sözlü gelenek sadece sözlü olarak aktarılmıyor aynı zamanda yazılıyor, kaydediliyor, yayımlanıyor ve öykülerin geleneksel dünyasını keşfetme fırsatı veriliyor. Bu, geleneksel malzemenin çoğunun korunması anlamında olumlu, hikâyenin versiyonunun her zaman aynı olması ve dolayısıyla ayrıntıları değiştirmenin hatta eklemenin daha zor görünmesi anlamında olumsuzdur. Aynı şekilde, hikâyeyi anlatan ile dinleyen arasında o zamana kadar var olan insani temas da bir şekilde ortadan kaybolmuştur. Bununla beraber sözlü gelenekte ifade, dil çevirileriyle bağlantılı olarak yorumlama arzusunun kurbanı olmuş gibi görünse de temanın korunması ve daha geniş izleyici kitlesine ulaşmak için iletilen ifadeyi geliştirme eğilimi gösterir. Bu sözcüksel kayıpla karşı karşıya kalan antolojiler, yeni nesillerin geleneksel dili keşfetmesine ve onu yeniden aktarmasına olanak tanır. Bu, yeni versiyonların yaratılmasıyla sonuçlanır ve dolayısıyla gerçek bir yararı temsil eder. Böylece sözlü ve popüler gelenek canlı kalır fakat bu önemli veya zengin geleneğin ne kadar güçlü, sürdürülmeye yeterli olup olmayacağı belirsizdir.

2. Yazarın Sözü

Yazarın ne olduğuna dair tarihsel olarak üretilen, üretilecek tanımların çokluğu göz önüne alındığında yazarın kabul görmüş fikirlere, bir stereotipe dönüştüğü söylenebilir. Tam da bu nedenle sorulara verilecek nihai yanıt, onu evrenselleştirici bir anlayışa kitlemek değil, onu edebî olsun veya olmasın toplumsal söylemlerdeki iletişim sözleşmesinin parçası olarak incelemek olacaktır. Bunun yanı sıra bireyle topluluk için sosyal ve kültürel bir rol oynayan konuşma gibi maddi olmayan bir malzeme yazıya dayandığında nasıl bir dönüşüm yaşar? Bu bağlamda yazılan şey güvenilir, etnolojik bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilir mi? Yazılan söz konuşan sözü beslediğinde ortaya ne çıkar? Amacımız bir hikâyenin sözlü anlatımını yeniden sağlamak mı yoksa daha spesifik olarak yazarın yazılı olarak gerçekleştirdiği rehber çalışmasını mı sözlü dünyaya aktarmak istiyoruz? Çoğu durumda artık farklı duyum ve bağlamlara bağlı olduğumuz gerçeği fiziki ve kültürel mesafe artık doğrudan gerçekliğe yapılan göndermelere izin vermiyor. Tersine, yazılı masal veya diğer anlatılar ikinci derece referanslar geliştiriyor. O hâlde yazar ile okuyucuyu birbirine bağlayan şey artık ortak gerçekliğe yapılan göndermelerden çok birer dünya önerisi olmaktadır. “Sözü sabitleyip sonsuzca tekrarlayan yazı değil plaktır. Aksine, yazı sözü maddileştiriyor gibi gözükürken sessizleştirir ve gizler, öyle ki yazının koruduğu şey söz değildir, diriltmeye, sinamaya, sürdürmeye, sonsuzca genişletmeye bizi hep mecbur kıldığı düşüncedir” (Lavelle, 2023: 112).

Bir eserin yaratıcısı olan yazar; *tarihsel, toplumsal ve kültürel* bir varlık olarak ele alınmalıdır. Her toplumsal söylem ve yapıt kültürel, tarihsel, estetik özelliklerine bağlı olarak muhataplarıyla belirli bir varoluş biçimi üzerine bir diyalog başlatır. Bu nedenle, bir söylemde mevcut olan otoriterliği sorgulamak, yazarın tanımını veya imgesini tartışmak anlamına gelir. Sonuç olarak yazar

bir karakter olarak sosyo-tarihsel bir yapıya dönüşür ve bu kavrama anlam yüklemek, edebiyatı ya da edebî eserleri nasıl anladığımızı etkileyen karmaşık bir süreci temsil eder. Ancak farklı düşünce akımlarının kesiştiği noktada yazar kavramına ulaşmak ve onu ifade sürecinden ayırmak gerekebilir. Yazarın rolünü anlamak için eserin toplumsal, ideolojik ve estetik bağlamını, eserde ele alınan temalarla birlikte eserdeki söylemin yapısal özelliklerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Edebî söylemin üretimi ve alımlanması süreci arasında kurulan sözleşmeye dayalı ilişki, bu çeşitli unsurların oluşturduğu bağlamda şekillenir.

Yazar ve onun sözüyle ilişkili sorun, yazarla otoriterlik kavramı arasındadır. Çünkü yazarın imajı eserden esere, tarihsel andan tarihsle, izleyiciden izleyiciye ve hatta okumadan okumaya değişkenlik gösterir. “Yazılı söz, sürekli tekrarlanan ve hep aynı olan sözdür; bu gerçek söz için mümkün değildir” (Ellul, 2021:93). Okuyucunun yazarın otoritesini kabul etmesi ya da reddetmesi, iletişim sürecinin bir parçası olarak karşımıza çıkar. Edebî söylemin özel durumunda, bu sözleşmeyi ortaya koyan ve öneren kişi, yazma sürecinin öznesi olarak kabul edilir. Bu noktada *ethos* kavramı önem kazanır ki *ethos*, yazarlık ve otorite üzerine düşünmek, yazarın kendisini nasıl sunduğunu veya eserlerinde nasıl yansıtıldığını ve hangi imgelerin toplumsal alanda dolaşımında olduğunu anlamak açısından önemlidir. Bir yandan konuşmacı hakkında toplumsal olarak kabul edilmiş bilgiler vardır. *Ethos*, bir konuşmanın ya da yazının öncesinde bile topluluk içinde var olan imgelerle şekillenir ve bu durum, bir birey hakkında yaygın olarak paylaşılan bilgiyle bağlantılı bir ahlaki sistem yaratır. Diğer yandan *ethos*, ister sözlü ister yazılı olsun sözceleme veya hitabet performansında inşa edilmiş olarak nitelendirilir. Konuşmacının belirli bir söylem aracılığıyla sunduğu kişisel imajlar ile ilişkilidir ve bu imajlar, söylemin değerler sistemini veya mevcut durumu temsil eder. Dolayısıyla mevcut değerler sistemi, analist tarafından incelenen belirli bir külliyat ve ifade süreci ile ilişkilidir. Edebî ifade bağlamında bu ahlaki yapı, okuyucunun sözlü ya da kurgusal etkileşim sürecine katılımıyla yeniden şekillenir. Bu süreçte, metinsel işaretler (kelime seçimleri, mantıksal yapılar, temalar, üslup) aracılığıyla okuyucu, yazma sürecinde önerilen yazar imajını veya *ethos*unu tanımlayabilir ya da yeniden oluşturabilir. Böylece yazar, anonim veya takma isim kullanmış olsa bile edebî söylemin bir parçası olarak varlığını sürdüren bir yazarlık *ethos*undan söz edilebilir.

Hatırlamak gerekirse Orta Çağ edebiyatının bir kısmı, imzayla bağlantılı olmadığı için ilk bakışta yazarlık sorununu dışlar. Çünkü aslında metinler okuyuculara anonim olarak veya takma adla sunulur. Fakat Orta Çağ insanı kendi yazarlık ahlakını pekâlâ inşa edebilirdi ve o dönemde dolaşımda olan eserlere dayanarak bu ahlakın bugün uygun bir tanımı bile ortaya konulabilirdi. Yazarın imajı, sadece bireysel bir unsur değil, aynı zamanda toplumsal ve ideolojik açıdan da yıkıcı ya da radikal eğilimlerin temsilcisi olabilir. Yazarın sözlerinin toplumsal dolaşımı ve etkisi üzerine düşünmek istiyorsak yazarın itibarı, üslup özellikleri, ideolojik ya da estetik konumuna dair ön bilgilerin bu süreci anlamada önemli bir rol oynayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ön bilginin esere entegre edilen yazarın sözüyle imgeleriyle nasıl etkileşime girdiğini, yani önceki değerler sistemi ve mevcut değerler arasındaki ilişkilerin nasıl kurulduğunu incelemek gerekir.

Yazıyı karmaşık bir yapı olarak tanımlayan ve yazarın ölümünü, metnin önceliğini vurgulayan düşünce göz önüne alındığında, yazarın yalnızca dilin bir ürünü olduğunu mu düşünmeliyiz? Eser aracılığıyla konuşan gerçekten yazar mıdır? Yoksa yazar, toplumsal tahayyüllere ya da edebiyat dışına dayalı bir temsil midir? Görünüşe göre yazar, her zaman bir *söylem* içerisindedir. Yazarın, edebî olmayan söylemler tarafından yaratılan imajına müdahale edildiğinde, yorum sürecinin etkilenebileceği düşünülmelidir. Okuyucunun subjektif algısında, eserde mevcut olan değerler sistemi ile yazarın önceki değerleri arasındaki karşılaşma birçok yorum olasılığını barındırır ve bu müdahale, farklı anlam katmanlarının oluşmasına neden olabilir. Bu müdahale, varlığı açık olmakla birlikte etkilerinin ölçülmesi zor olabileceğinden, bu konuda uygun bir metodolojinin geliştirilmesi gerekebilir. Edebî söylemde yazara atfedilen rol ve eserin anlaşılmasındaki fonksiyonu pek çok soruyu beraberinde getirmektedir. Günümüzde yaratma sürecinin sorumluluğunu taşıyan ve sanatın gerçekleşmesine öncülük eden bir figürü göz ardı etmeden edebiyat hakkında konuşmak oldukça zordur.

3. Geleneğin ve Yazarın Sözü'nün Farkı, Aynılığı, Bir Aradalığı

Sözlü ifade, dile getirildiği an ile alımlandığı an arasında doğrudan bir bağ kurar. Bu da yazıda

olduğu gibi yazarın sözünün iki kutup arasına mekânsal bir zaman çarpıtmasının imkânsız olduğu anlamına gelir. Bu şekilde çerçevelenen sözlü metin, yazılı metinle aynı şekilde potansiyel olarak evrensel bir izleyici kitlesiyle buluşmak için onun dışına çıkamaz. “Söz, koşullarla ve olayla ilişkide olmalıdır; tam yerinde olma özelliğini yitirirse konusunu yitirir. Yazıya gelince, aksine, onun için tehlike, söze fazla benzemesi ve söz gibi yok olup gidebilir olmasıdır” (Lavelle, 2023: 13). Tam tersine kültürel olarak homojen varlığı bir araya getirir. Çünkü metnin söylendiği anda konuşan ve dinleyen aynı dili paylaşır. Fakat sözlü öykü, anlatımın doğrusal olmayışı nedeniyle özeldir. Anlatımı süreksiz ve parçalı olduğundan değil ancak sözceleme aracıyla hikâye anlatıcının konu dışına çıkmasına izin verir. Kültürler arası durumlarda açıklama sanatının üstlendiği önem buradan kaynaklanır.

Hikâye malzemesi her zaman sağlam bir anlatı sürekliliği içinde ortaya çıkar. Böylece yazıya döküldüklerinde okuyucunun yapısızlaştırılmış bir okuma yapmasına olanak tanır. Okuyucu, öyküleri sistematik olarak dipnotlar aracılığıyla okumaya karar verdiğinde, bu durum kesintili bir okuma sürecine dönüşür. Okuma süreci, bir metinden diğerine geçerken ölü zamanlar boyunca ileri geri gidilen bir montaj süreci olarak gerçekleşir. Bu nedenle öykünün anlamı yalnızca yazılı anlatımdan değil, tekrarlanan ve farklı dipnotlar arasında bir mesafeyi koruyarak yer altındaki bağlantıları hissetmemizi sağlayan bir süreksizlikten doğar. Düzenleyici anlatı bağlamı olmadan notları tek başına okumanın yalnızca anlam parçacıkları getireceği, tek başına öykü okumanın zengin bir kültürel, anlamsal bağlamın kesilmiş vizyonu olacağı durumlarda ikisinin iç içe geçmesi okuyucunun aralarındaki potansiyel yolları, yani farklılıklar olsa da aynı anda senteze olanak tanıyan olguyu keşfetmeye izin verir.

Geleneksel ve yeni hikâye anlatımı arasındaki karşılaştırma, anlatının gelişmesinde açıklayıcı süreçlerin aldığı önemi vurgulamayı mümkün kılar. Hikâyenin bir dizi mikro hikâye ürettiği yeni bir ağın uygulanması ve bu öykülerin masal içinde iç içe geçmesi masalın, hikâye anlatma zevkine katkıda bulunan kültürler arası diyalogun desteği olma eğilimindedir. Bu noktadan sonra masal yeniden ortaya çıkabilir, yeni biçimler alabilir, yeniden yaratıcı hâle gelebilir. Hikâye sıklıkla yaşayan gösteri dediğimiz şeye, yani sanatsal kültür tarafına yerleştirildiği yerde bilimsel konuşmayla da ilişkilendirilebilir. Sonuç olarak hem geleneğin hem de yazarın sözlerini birer açıklayıcı araç olarak değil, aynı konunun farklı birer aktarıcısı olarak değerlendirmek gerekir.

Söz her şeyden önce eylemdir, bir topluluğun geçmişinin ve tarihinin izini sürer. Gelenekle yazarın sözünün ifadeleri kendi başlarına eylem görevi görür ve herhangi bir tutumu benimsemeye davet eder. Sözlü konuşma ile yazılı konuşma arasındaki ayrım, özneye üretilen konuşma arasındaki bölünmeyle kendini gösterir. Sözlü konuşmanın özelliği, konuşan özneyi üretiminden ayırmanın imkânsızlığıyla karakterize edilirken yazı, yazan özneye onun üretimi arasında mesafe yaratır. Burada mesele, hikâyenin sesinde neyin söz konusu olduğu ve dolayısıyla hikâye metninin gövdesi ile sözlü performans durumunda hikâye anlatıcınının arasında örülmüş olan bağlantılar üzerinde özellikle ısrar etme meselesidir. Hikâye sözlü olarak performansta bir yaratımken yazma da hikâye okuma da bir yaratımdır.

Geleneğin sözü, belirli yer ve zamanda yalnızca bir kez meydana gelir. Bu istisnai bir durumdur ve birkaç kez tekrarlanırsa bile asla tam olarak tekrarlanamaz. Çünkü yer, zaman ve dinleyici her zaman farklıdır. Bu, her seferinde yaratım, yeniden yaratım içinde olduğu konuşmanın geçici bir anıdır. Hangi kültür olursa olsun, geleneğin sözü konuştuğunda bir anlatıdan daha fazlasıdır. O, belirli bir toplumun sorunlarının, bireyler arasındaki ilişkilerin, insanın dünyadaki bağlarının aracılık ettiği durumdadır. Yazı, kendi değerlerini içerir fakat ses, performansta aktarılan metnin anlamıyla bütünleşen, zenginleştiren ve dönüştüren başka değerleri ortaya koyar, destekler. Ses aslında sözün ötesine geçer. Fiziksel varlığı, maddi bir nesnenin etkisiyle kendisini bize hissettiren sestir. Ses, ölçülebilir niteliklere sahiptir. Tonu, yüksekliği, genişliği ve kaydı tanımlanabilir. Pek çok kültür, bu niteliklerin her birine sembolik anlamlar yükler ve sosyal etkileşimlerde, bir kişiyi sesine göre yargılar ve bu değerlendirmeyi ürettiği şeyin değerine uygularız. Yazı bu durumda ikincil öneme sahipmiş gibi görülür. Fakat yazı da gelecek nesillere mesaj iletmeye izin veren halkın ölmeden önce bıraktığı ve bizim ancak parça parça anlayabildiğimiz bir vasiyet işlevindedir.

Geleneğin sözü de yazarın sözü de çoğu zaman bilinçli tarihsel mesajlar içeren anlatılardır. Burada sanatçıya bırakılan özgürlük; sayısız kombinasyona, yeniden tasarıma, bölümlerin yeniden düzenlenmesine, betimlemelerin genişletilmesine, geliştirmelere ve benzerlerine olanak tanır. Bu durumda bir arketipi yeniden inşa etmek zordur. Sanatçının özgürlüğü tamdır fakat yalnızca edebî açıdan bakıldığında öyledir. Çünkü sosyal çevre ona bazen kaynaklarına karşı katı bir sadakat dayatabilir. Her ikisi de metnin gerçek anlamını anlamak için bilinmesi gereken edebî geleneklere tabiidir. Artık mesele biçimsel kurallar meselesi değil; terimlerin, ifadelerin, farklı şiirsel izinlerin seçimidir. Bu, toplumsal yapıyla dünya anlayışıyla yakından bağlantılı olan ve pratikte tercüme edilemeyen anahtar terimlerin içinde yer aldıkları edebî bağlamın ağı aracılığıyla yorumlanmasını gerektirir. Bununla beraber değerler ve idealler herkesten beklenen rolleri yönlendirmesi gereken ideal veya bazen alaycı gerçekçi davranış standartlarını tanımlar. Roller statülere, bunlarsa kurumlara bağlıdır ve bütünü toplumu oluşturur. Dolayısıyla teorik olarak eylem modellerini, ideallerini ve değerlerini bulmak için toplumu parçalamak gerekir. Tarihçi bunu çoğunlukla bilinçsizce ve yüzeysel olarak yapar. Açık tuzaklardan kaçınır ama bütün sistemin empoze ettiği öncüllere farkında olmadan kolayca katılır.

“Yazar yazısını zaman dışı bir tür yazınsal biçimler ambalajından seçemez. Belirli bir yazarın olası yazıları Tarih’in ve Geleneğin baskısı altında belirlenebilir: bir Yazı Tarihi vardır ama bu Tarih çiftlidir. Genel Tarih’in yeni bir yazınsal dil sorunsalı önerdiği -ya da zorla benimsettiği- anda, yazı hâlâ önceki kullanımlarının anılarıyla doludur, çünkü dil hiçbir zaman arı değildir. Sözcüklerin gizemli bir biçimde yeni anlamlar içinde de süren ikincil bir belleği vardır. Yazı işte bir özgürlükle bir anı arasındaki bu uzlaşmadır, ancak seçim ediminde özgürlük olan, ama süreminde özgürlük olmaktan çıkan şu anımsayan özgürlüktür” (Barthes, 2018: 21).

Gelenek de yazar da iletişim sözleşmesi yaptığı durumda iki öznenin özneler arası ilişki içinde bulunması, dil alışverişini düzenleyen uzlaşımların, normların ve anlaşmaların varlığı karşılıklı anlamının kurulmasına olanak sağlayan ortak bilginin varlığına dayanır. Edebî ifade durumunda, eserler daha kapsamlı söz edimleri olarak algılanır. Bu anlamda, doğal olarak belirli kurallara tabii olan belirli söylem tipini, genel olarak konuşmaya uygulanan örtülü sözleşmelere göre yapılandırır. Yapıtların anlaşılması, sözceleme sürecinde yer alan tarafların iş birliğine, asgari düzeyde estetik, ideolojik ön kabullerin algılanmasına ve söylem evreni üzerinde birkaç uzlaşma noktasına bağlıdır. Aksi takdirde iletişimsel alışveriş olmazdı çünkü paylaşılan toplumsal bilginin, burada özneler arası bir ilişkiye izin veren ortak dil olarak anlaşılan söylemsel hafızanın varlığı tarafından ifade edilir ve yetkilendirilir.

Kurgusal metinler söz konusu olduğunda, edebî metnin özgüllüğüyle bağlantılı unsurların çokluğu nedeniyle sözleşme sorunu özellikle hassas hâle gelir. Örnek olarak üslup ve tür sorunlarından hatta estetik, politik veya ideolojik konumlandırma sorunlarından bahsedilebilir. Bu faktörlerin tümü, potansiyel okuyuculara sunulan özel sözleşme unsurları olarak değerlendirilebilir. Edebî söyleme uygulanan sözleşme kavramı Foucault tarafından söylenmiş olup aslında yazarlığın bir uzlaşım yani metinlerin maddiliğindeki değişken ve yerelleştirilebilir talimatlar dizisi olarak algılanabileceği ilkesini vurgular. Foucault, burada her türlü söylemin doğasında bulunan hukukî, kurumsal, geleneksel ve dolayısıyla sözleşmeye dayalı boyuta değinir (Foucault, 2006: 158). Bu çerçevenin dışına çıkmayan yazarlık sorunu, eserin oluşturduğu makro dil eyleminde tespit edilebilir. Bu perspektifte yazar figürü, söylemin üretim ve alımlanma durumları arasındaki metinde mevcut olan uzlaşımların mümkün kıldığı bir anlaşmanın nesnesi olacaktır. Bu nedenle burada yazarlığın, toplumsal bireyin söylemsel üretim faaliyeti sırasında izleyicisine önerdiği karmaşık iletişim sözleşmesinin bir tür özel maddesi olduğu söylenebilir. Cümleyi okuyabilir, konuşmaları oluşturan söylemsel ve dilsel öğeler aracılığıyla çoğunlukla örtülü yazar figürünü oluşturabilir.

Konuşma, muhatabın huzurunda gerçekleşir dolayısıyla konuşmacının sürekli ve anında geri bildirim aldığı etkileşimli, yüz yüze bir durumdur. Böylece sözlü olarak anlam, dil dışı ve sözel olmayan özellikler kullanılarak örtülü olarak iletilir. Başka bir ifadeyle, konuşma dili bağlama bağlıdır. Yazılı olarak ise anlam, sözlük ve söz dizimi yoluyla açıkça ifade edilmelidir. Zamansal, mekânsal ve durumsal bağlama bağlı kalmayı göze alamayacağı için yazmak, bilginin bağlamından arındırılmasını gerektirir. Yazı dili yoğun ve bütünleşiktir. Yazarın çeşitli fikirleri daha karmaşık, tutarlı ve bütünü bir araya getirme zamanı vardır. Entegrasyon, parçalanma, katılım, bağımsızlık bu noktada söz ve yazıyı ayıran unsurlarmış gibi görünür. Fakat yazı ve sözü belirlenen sınırlarla

konumlandırmak öncelikle yazılı ifadenin bağlamdan arındırıldığı, sözlü ifadenin ise bağlama bağlı olduğunu söylemek genel hipotezden yalnızca biridir. “Yazının sözü kayıt altına alırken başlıca yönelimi ve bunu yaparken aldığı ölümcül risk, mevcut her algı alanında, her şeyin olumsal bir durumun duyusuna gönderdiği doğal angajmandan anlamı azat etmektir. Bundan dolayıdır ki yazı asla salt ‘sesin resmi’ (Voltaire) olmayacaktır” (Derrida, 2020: 23). Bununla birlikte açığa çıkan diğer sorun; mesajın sözlü mü yoksa yazılı mı iletildiği değil, hangi bağlamda ve amaçla iletildiği kısmıdır. Bu da sözlü veya yazılı dilin kullanıldığı sosyal bağlamı açığa çıkarır. Dolayısıyla bu, bir toplumda tanınan farklı türlerin neler olduğunu ve bunların ilgili özelliklerinin neler olduğunu belirleme meselesidir. Bağlamsallaştırma yalnızca anlık duruma ve katılımcılara gönderme yoluyla konuşmayı karakterize etmekle kalmayıp aynı zamanda yalnızca ele alınan konu hakkında aynı ön bilgiyi paylaşan topluluk tarafından anlaşılabilir söylemi de karakterize eder. Sonuç olarak sözlü ve yazılı arasındaki farkların analizi sadece sözcük düzeyinde veya söz dizimsel farklılıkların dar çerçevesinde değil, bir bütün olarak söylemin yönetimi çerçevesinde yapılmalıdır.

Ong, Havelock, Goody ve Watt esas olarak yazmada ustalaşmanın bilişsel sonuçlarına odaklanmıştır. Daha önce antropolojik araştırmalar, kültür ikilemi gibi terimleri kullanarak kültürleri ayırt ediyordu. Kültürel farklılıklar, farklı kültürlerin üyeleri arasındaki bilişsel yeteneklerdeki farklılıklara bağlanıyordu. Havelock ve ardından Goody, bu tür farklılıkların farklı bilişsel yeteneklerden değil, yazma konusunda yeterli olup olmadıklarından kaynaklandığını savundu. Onlara göre kültürler arasındaki paylaşım aslında gelişmiş teknolojiler, tarafsız ve belirli bir kültüre bağlı olmayan teknolojiler düzeyinde yer alıyordu. Nihayetinde düşünme tarzlarındaki değişimin kökeninde yer alan şey, iletişim tarzlarındaki değişiklik, yani yazının kullanılmaya başlanmasıdır. Bu nedenle bir kültür, yazma teknolojisi edindiği için entelektüel açıdan üstün olduğu ileri sürülür.

Ong, sözlü ve yazılı kültür arasındaki büyük paylaşım fikrini; kültür, düşünce ve insanlık tarihi düzeyinde yansıyan bir ikilemi savunur. Ona göre yazı diline hâkim olmak, insan düşüncesinin yeniden yapılandırılmasını mümkün kılar ve tek başına bilimin, tarihin, felsefenin gelişmesine yol açar. Aynı zamanda birincil sözlü anlatım arasında da ayırım yapar: Herhangi bir yazı izi olmayan sözlü kültür ve ikincil sözlü kültür; radyo, televizyon ve kendileri de yazıya dayanan diğer elektronik medya aracılığıyla yeni bir sözlülüğü sürdüren ileri teknoloji kültürü (Ong, 2014). Biçim benzeri düşünme aynı zamanda bilgiyi ezberleme amacıyla düzenleme ihtiyacından da kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla formüller anımsatıcı bir rol oynar. Bu yüzden ritmikler ve tekrarlar, antitezler, aliterasyonlar, asonanslar hatta hazır epitetler içerirler. Ong'a göre bu tür ifadeler sözlü düşüncenin özünü oluşturur; bilgi onlar aracılığıyla geliştirilir ve korunur. Ancak şu belirtilmelidir ki sözlü öyküler sabit formüller içindeki yapıları, hatta üsluplar düzeyinde sabitlenmiş olsa da hiçbir zaman birebir tekrarlara konu olmazlar. Goody'nin *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim* adlı eserinde gösterdiği gibi sözlü gelenek sürekli yaratımın konusudur. Anlatıcılar yaratıcılıklarını geliştirmeye ve böylece masalın çoğunlukla süslenmiş kendi versiyonlarını oluşturmaya çalışır. Öte yandan izleyiciye ve o andaki sosyal duruma göre hikâyelerini değiştirir.

Yazıda metnin bütünlüğü, fikir dizilimi metinde bulunur ve düşünce doğrusal, analitik şekilde ifade edilir. Tartışmayı takip etmeyen okuyucu geri dönüp metni yeniden okuyabilir. Sözlü olarak ise konuşmacı, metnin bütünlüğünü tekrar yoluyla kurar. Goody, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*'nde tekrarın aynı zamanda konuşmacının sözlü öykülerin aktarım hızını yönetmesine de olanak tanıdığını ekler ve aslında hikâyesinin geri kalanını hazırlarken bir an için tüm yaratıcı dikkatini gerektirmeden hazır kombinasyonlara başvurabileceğini belirtir. Sözlü kültürde bilginin korunabilmesi için sürekli tekrarlanması gerekir. Çağlar boyunca öğrenilenleri sürdürme çabası, entelektüel deneyleri engelleyen gelenekçi ve muhafazakâr zihniyetin oluşmasına neden olur. Yazının en büyük katkılarından biri bilgiyi koruma işlevini üstlenmiş olmasıdır. İnsan aklı ezberleme ihtiyacından kurtarılmış ve yeni spekülasyonlara yönelmesine olanak sağlanmıştır.

Sözlü dünyada kelime yalnızca mevcut kullanımıyla kendisine verilen anlamı taşıırken okuryazar dünyada bir kelime, sözlüklerde listelenerek farklı anlamlar biriktirebilir. Yazılı kültürünün her yere empoze edilmediğini ve farklı kültürün ihtiyaçlarına göre yeniden tanımlanabileceğini göstermeyi mümkün kılan çalışmalar bütünlüşme, parçalanma, katılım, bağımsızlık gibi özelliklerin sözlü ve yazılı dili değil, farklı türleri karakterize ettiği, bu türlerin bir kültürün söylemsel kalıpları tarafından belirlendiği ve bu söylemsel kalıpların o kültürün dünya

görüşünü yansıttığını gösterir. Yazılı kültürün özellikleri aslında toplumsal, siyasal, ekonomik ya da ideolojik pek çok faktörün sonucudur. Sorunlar güç ilişkileri ve Batı kültürünün dünyanın geri kalanı üzerindeki hâkimiyeti etrafında döndüğü de söylenebilir. Bu, belirli bir türdeki okuryazar kültürü, örneğin modern bilinç, belirli türdeki okuryazar olmayan kültürle Batılı bir kültür yaratmadan karşı karşıya getirme meselesidir. Bu nedenle, dil ve yazılı kültür konularındaki mevcut düşünce söylemleri, yazılı türlerin ve yazılı kültürlerin çoğulluğunu ve bunların etkilerinin çeşitliliğini vurgulamaktadır. Okuryazarlık, belirli dünya görüşleriyle bağlantılı, belirli sosyal ve kültürel gruplara ait olan bir dizi söylemsel uygulamayı içerir. Dolayısıyla diğer kültürlerin bu güce erişmesinin tek yolu egemen sınıfın söylemsel pratiklerine hâkim olmaktır.

“Konuşma dilinden yazı diline geçiş, aslında sestən görsel mekâna geçiş demek olduğundan, matbaanın görsel mekân kullanımını etkilemesi, sorunun tek değilse de, en önemli odak noktasıdır: Mekân kullanımı, matbaa-yazı etkileşimini yansıtmakla kalmaz, yazıda ve matbaanın ilk yıllarında henüz sönmemiş olan sözlü kültürün izlerini de yansıtır. Dahası, matbaanın etkileri yalnız görsel mekân kullanımına indirgenemezse de, bu kullanımla çeşitli yollardan ilintilidir” (Ong, 2015: 140).

Antropolog, insan sesiyle yakından bağlantılı olan geleneksel kültürlerin yine de bir kültüre sahip olduğunu hatırlatır. Yazının doğuşu insanın zaman ve mekânla ilişkisini işte bu düzeyde bozar. Yazılı metin, dil yapılarına ilişkin daha kesin bir farkındalığa neden olur. Ve sabit hâle gelen daha sonra sabit bir model durumundaki kelimelerin listelenmesini, kategorize edilmesini ve standartlaştırılmasını mümkün kılar. Goody, rasyonel düşüncenin ilk başlangıcının dünyanın grafik düzeninden ortaya çıktığını belirtir ki bu açıklama ilginçtir çünkü antropolog konuşma ile akılcılık arasındaki yakın bağlantıyı dışlıyor gibi görünmektedir. Başta Lévi-Strauss, Maurice Houis olmak üzere diğer antropologların, XX. yüzyılın başında sözlü dilin kendi rasyonelliğinin bir parçası olduğunu kanıtlamalarıyla çürüttükleri şey budur. Antik Çağ'dan bu yana Aristoteles'in ses/konuşma, duygu/akıl arasında ilk ayrımı yaptığını görürüz. Dolayısıyla bu, Antik Çağ'dan bu yana sürmekte olan aktarımın rasyonelleştirilmesi sürecidir. Sonuç olarak Goody, yazının ortaya çıkışının insan düşüncesi ölçeğine neler getirdiğini ortaya çıkardı. Ancak yazının belirleyici bir önemi varsa bu sadece konuşmayı zaman ve mekânda muhafaza etme rolüne sahip olmasından değil aynı zamanda çeşitli bileşenleri ayıklayıp soyutlamasından da kaynaklanmaktadır. Harflere hâkim olmak düşüncüyü özetler ve hatta tablolar halinde düzenleyerek zamanda geriye gitmeyi, yeni biçimlerde düşünmeyi mümkün kılar.

“Yazıyla birlikte önemli noktalardan biri, önce sözün daima var olmasını sağlayan *döngüsel zaman* anlayışını değiştiren mekânın gittikçe genişlemesidir. Ancak zaman üzerine teoriler ilginç bir şekilde, mekândan ayrı, onun dışında olan bir ‘zaman’ nosyonuna saplanıp kalır. Bunun temel nedenlerinden birinin, “zaman” kavramının ‘kültür’ kavramıyla ilgisinde düşünülüyor olması olduğu söylenebilir” (İlhan, 2023: 134-135).

İlhan, sözle yazı arasındaki yarıktaki sözün yinelemeyi, tekrarı ve ritüeli yazınınsa hatırlamayı ve estetiği çağırın bir yaratı koşulladığını ifade eder (2017: 384-385). Öyle görünüyor ki yazının doğuşuyla birlikte konuşmayla yazı arasında statü aktarımı yaşandı. Konuşma, yazmanın güçlü hafıza kapasitesiyle rekabet edemeyeceğinden toplum, bilgisini artık konuşmaya değil yazıya emanet ediyor. Bu gözlem aslında bilginin başka bir temsilini dayatarak kültürel değişiklik yaratır. Yazı, XIX. yüzyıla kadar toplumda kuşaktan kuşağa aktarımı destekleyen anımsatıcı araç olarak yaşanmış olsa da tamamen konuşmanın yerini tutamaz. Özellikle yazının matbaa yoluyla yaygınlaşması, insanlık tarihinde kalıcı kopuş yarattı. Bu onların düşünme tarzlarını, dünyayı organize etme şekillerini değiştirir ve şimdiye kadar nesiller arasında ana aktarım olarak hizmet eden ses ve konuşmayla rekabete girer. Yazının icadı, insan toplumlarının geleneksel kültürel modelinde kalıcı devrim yaratan sözde uygar kültürlerimizde konuşmanın doğasını, yerini derinden sarsan ilerleme kaynağı olduğu da unutulmamalıdır.

Sonuç

Sosyal varlıklar dile hapsolmuştur ve dil üzerinde hiçbir kontrolleri yoktur. Farklılaştırıcı ve sistemleştirici faaliyet farklılaştırdığı, sistematize ettiği şeyden ayrılamaz. Bu, her duruma, dünyaya ve başkalarına yapılan belirli olgunun yüklenmesiyle zorlaştırılan konuşmaya sistematik geri dönüştür. Yazının ortaya çıkışı, ayrı iktidar kurumunun belirmesi, mantıksal olarak birbirine bağlı

tutarlı bir dizi toplumsal dönüşümü gerektirir. Yazı da söz de toplumsal evrenlerde tüm faaliyetlerden farklı bir yerde gerçekleştirilen ayrı bir pratik değildir. Yalnızca çok sayıda özel ve yerel ifadeyle ilişkilidir. Bu nedenle onları kopmuş ve nispeten kendi içine kapanmış bir sistem olarak inceleyemeyiz.

Bilimsel söylemin özellikle ağırlık kazandığı modern dönemde yazı, yeni geleneğin *yeni sözüne* dönüşmüştür. Ancak günümüzde yaygın iletişim araçlarının nitelikleri ve kullanım biçimleri üzerinden sözlü kültürün konuşma ve hatta bizzat yazı yoluyla yeniden yükselişe geçtiğine tanıklık ediyoruz. Sözden yazıya geçişte yazının oynadığı belirleyici ve sabitleştirici rolün aksine, bugün sözlü aktarımın kendine özgü nitelikleri koruyarak yazılı aktarıma evrildiği bir dönemdeyiz. Çağa damgasını vuran hızlı üretim ve tüketim buna en uygun yöntem olan sözlü ifadeye geniş bir kullanım alanı açmıştır. Elbette ki bu klasik dönemdeki sözlü gelenekten ayrı bir *söz* ve modern dönemdeki yazılı gelenekten ayrı bir *yazı* anlamına gelmektedir. Yazı ve söz artık güncel bir ihtiyaca cevap olarak iç içe geçmekte ve *melez bir gelenek* yaratmaktadır.

Kaynaklar

- BARTHES, R. (2018). *Yazı ve Yorum*. (Çev.: Tahsin Yücel), İstanbul: Metis Yayınları.
- BLOOMFIELD, L. (1964). *Language*. New York: Holt Rinehart Winston Yayınları.
- DERRİDA, J. (2020). *Yazı ve Fark*. (Çev.: P. Burcu Yalım), İstanbul: Metis Yayınları.
- DURKHEIM, É. (2020). *İntihar*. (Çev.: Özcan Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- ELLUL, J. (2021). *Sözün Düşüşü*. (Çev.: Hüsamettin Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2006). *Sonsuza Giden Dil*. (Çev.: IşıkErgüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GOODY, J. (2011). *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*. (Çev.: Koray Değirmenci), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- İLHAN, M. E (2017). Sözden Yazıya, Yinelemeden Hatırlamaya, Ritüelden Estetiğe Devam Eden Anlatı – Narrative Continuing from Oral to Text, Repetition to Memory, Ritual to Aesthetics. *Journal of History Culture and Art Research*, 6/2, 385-384.
- İLHAN, M. E. (2023). *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- LAVELLE, L. (2023). *Söz ve Yazı*. (Çev.: Işık Ergüden), Ankara: Fol Yayınları.
- ONG, W. J. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözün Teknolojileşmesi*. (Çev.: Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yayınları.
- ROUSSEAU, J. J. (2017). *Dillerin Kökeni Üstüne Deneme*. (Çev.: Ömer Albayrak), İstanbul: İş Bankası Yayınları.